

Dr. Marko Uršič
Filozofska fakulteta
Univerza v Ljubljani

Tri predavanja

O sencah

I. O sencah idej

10. decembra 2013

II. O sencah teles

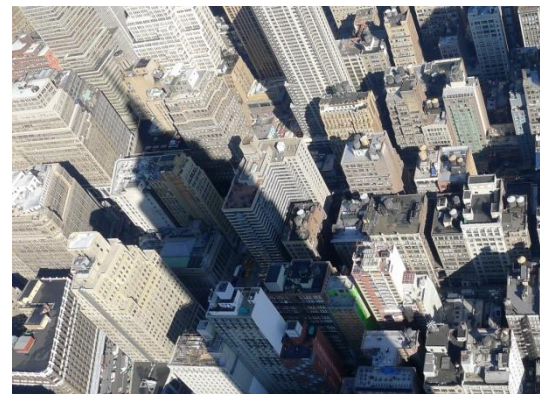
17. decembra 2013

III. O sencah svetov

20. januarja 2014

V Štihovi dvorani

Cankarjevega doma ob 19h

II. O sencah teles

1. Angeli kot svetle sence najvišje Luči
2. Dionizij Areopagit o angelski hierarhiji in božjem mraku
3. Dantejeva hierofanija senc
4. Leonardova meta-fizična umbrologija
5. novoveška znanost o sencah: optika in perspektiva
6. nesrečni *Človek brez sence*

Gustave Doré (1857),
Dante in Beatrice
pred Nebeško Rožo
v *Raju* (XXX. spev, 103 isl.)

Angeli kot svetle sence najvišje Luči

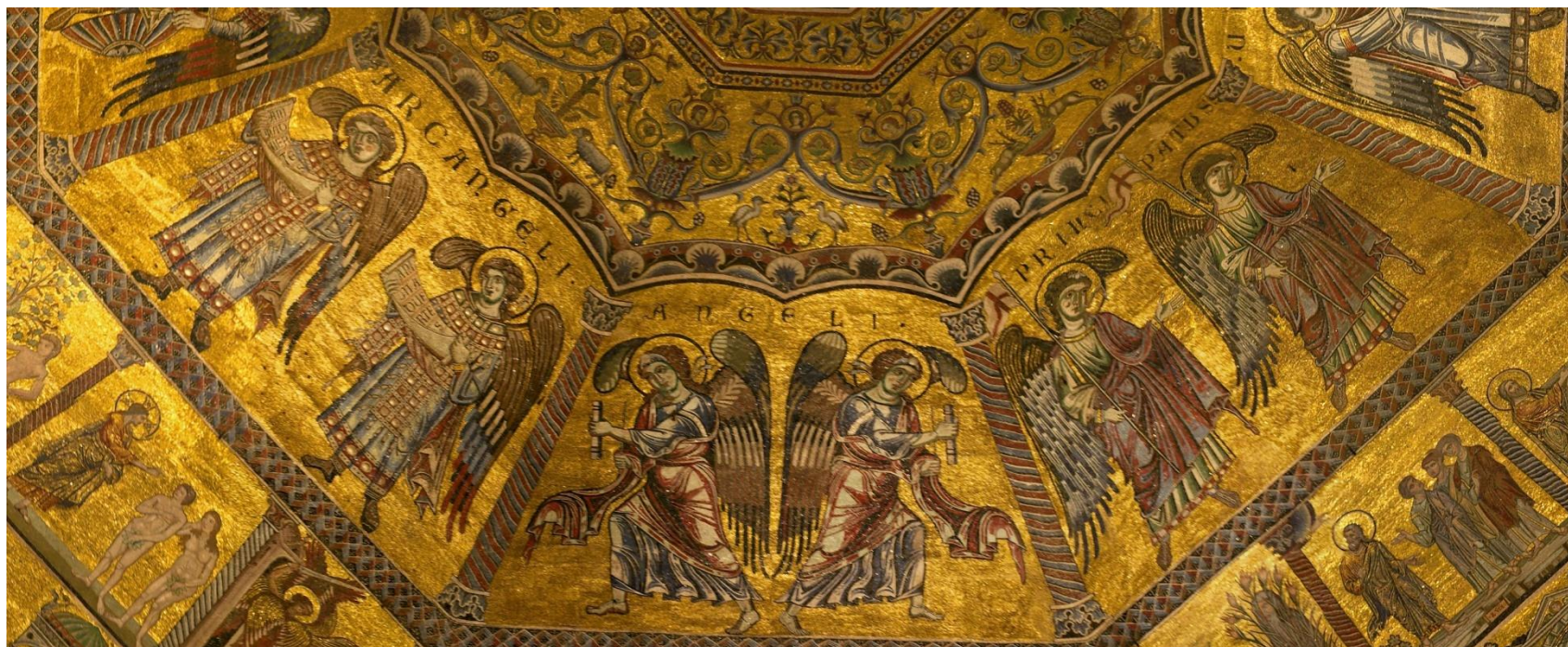
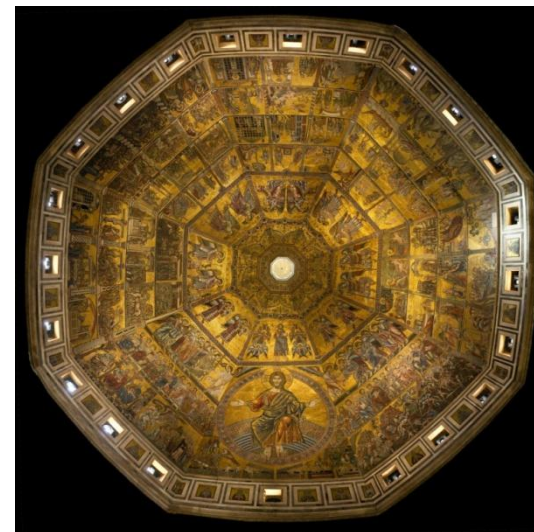

Angeli v osrednjem osmerokotniku mozaika na stropu Krstilnice sv. Janeza, Firenze, 13. st.

Angelska hierarhija

Dionizij Areopagit (5.–6. st. po Kr.):

- prva triada: Serafi, Kerubi in Prestoli
- druga triada: Gospostva, Moči in Oblasti
- tretja triada: Vladarstva, Arhangeli, Angeli.

Mozaik na stropu Krstilnice sv. Janeza, Firenze, 13. st., izrez in v celoti (zgoraj)

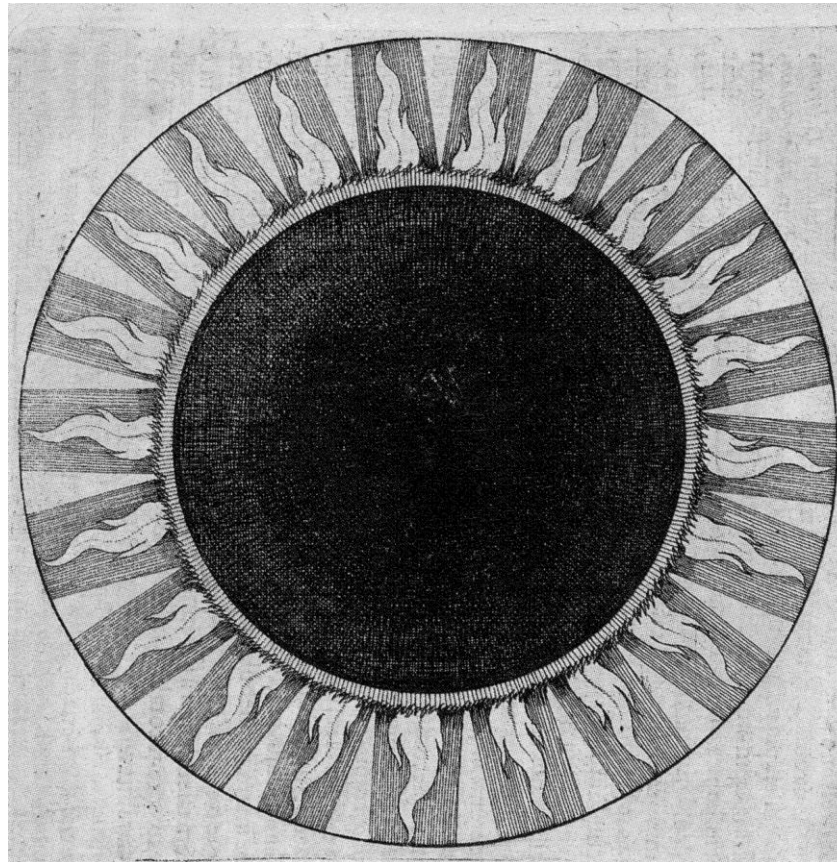
Nepodobne podobnosti

- Dionizij v razpravi *O nebeški hierarhiji* piše: “Če so torej zanikanja o Božjih resničnostih resnična, trditve pa neprikladne z ozirom na skritost neizrekljivega, je za nevidne resničnosti bolj primerno razodevanje prek nepodobnih izoblikovanj.”
(Prev. Gorazd Kocijančič, str. 336.)

... isti mozaik: ob Kristusu Serafi in Kerubi, levo Prestoli, desno Gospostva

Luči senčijo božji mrak

Robert Fludd,
grafika iz knjige
Utriusque cosmi,
1675–76

- Dionizij v traktatu *O mističnem bogoslovju* – navezujoč se na Mojzesov “temni oblak, v katerem je bil Bog” (2 Mz 19,21) – pravi, da moramo odvzeti vse spoznatno, zato da “bi videli tisti nadbitnostni mrak, ki ga zakriva vsaka luč v bivajočih resničnostih.” (*Op. cit.*, str. 167–68)

Od Dionizijevih angelov k Dantejevi hierofaniji senc

Angeli na mozaiku Krstilnice sv. Janeza, Firenze, 13. st. (izrez)

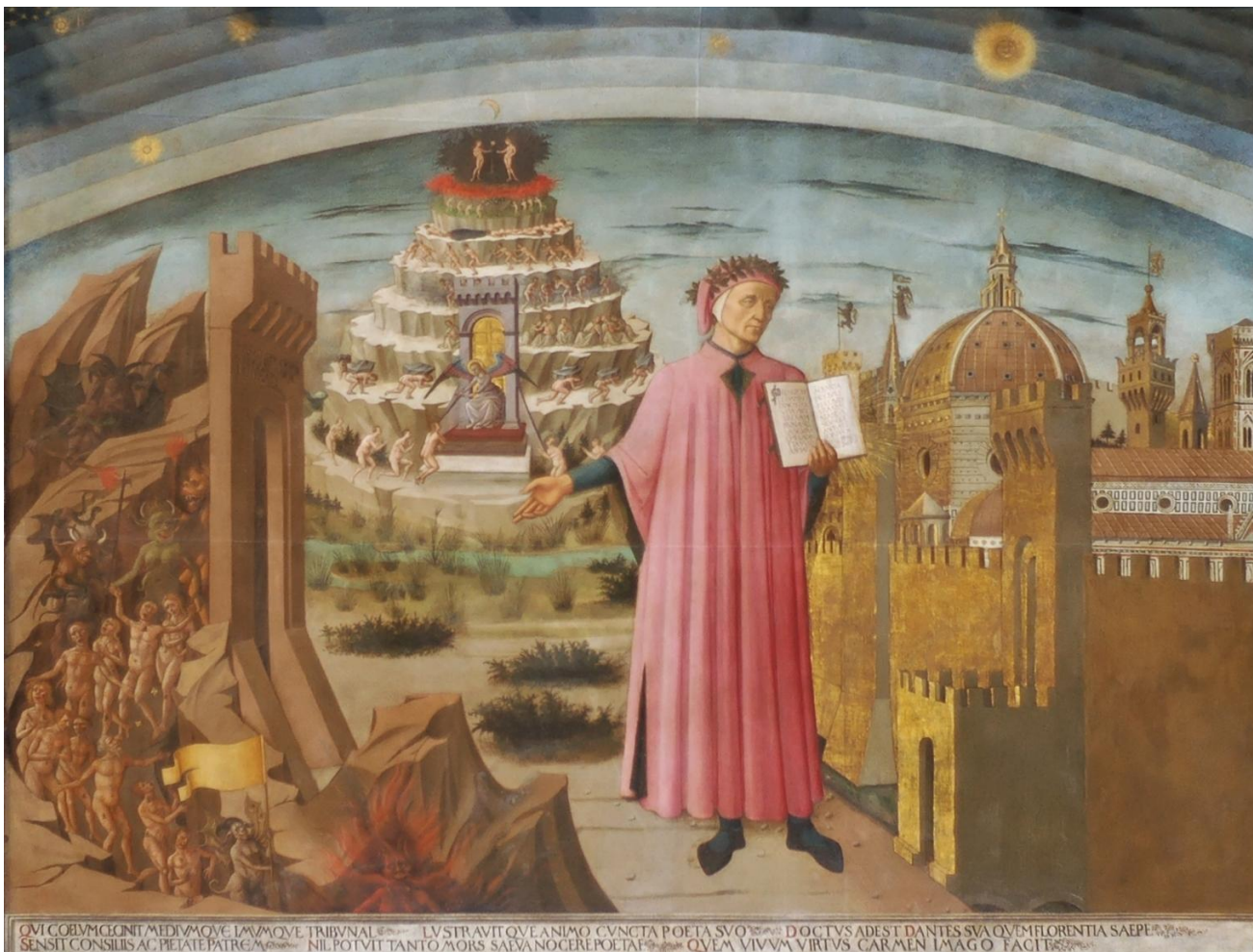
Bog je ustvaril angele, da bi njegov sijaj v “odsevu rekel mu: *Subsisto*” [Bivam] (Dante, *Raj*, XXIX,15, prev. Andrej Capuder).

“Kot ogenj so jim lica plamenela, peroti v zlatu, drugo iz tančice, ki bolj kakor vsak sneg bila je bela.” (*Raj*, XXXI,13–15)

detajl

Od temnih senc v *Peklu* do svetlih v *Vicah* in *Raju*

Domenico di Michelino, *Dante in tri kraljestva*, freska, 1465 (ob Dantejevem 200. rojstnem dnevu), *Duomo* v Firencah

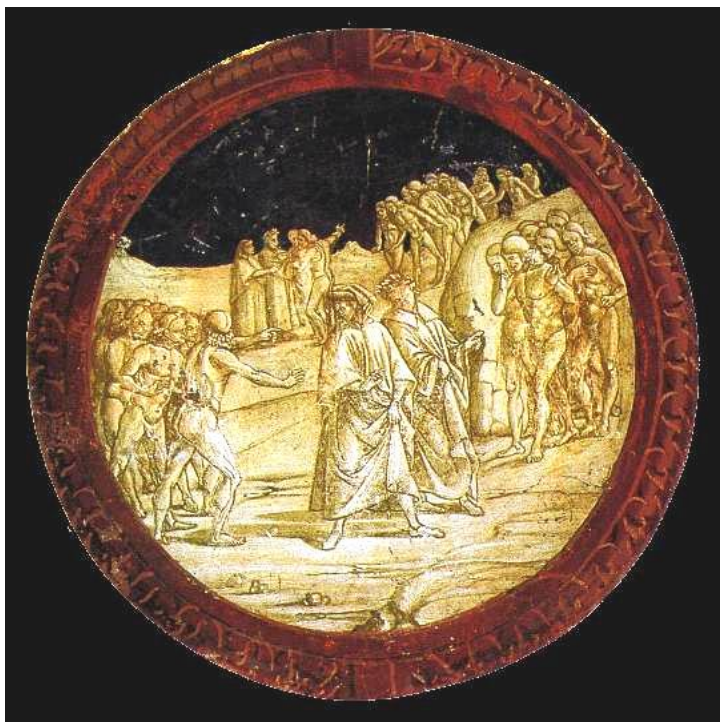

Realizem Dantejevega onstranskega imaginarija

Gustave Doré, *Dante in Vergil v devetem krogu pekla*, 1861, Opatija de Brou, Bourg-en-Bresse (v *Cocytusu*, podzemni reki iz grške mitologije, ki je pri Danteju ledeno jezero, so ujeti zli giganti).

Onstranske sence prepoznajo živega Danteja po njegovi senci

Luca Signorelli: Dante in Vergil, prizor iz *Božanske komedije* v enem izmed medaljonov kapele sv. Brizia, *Duomo* v Orvietu, ok. 1500

“Glej, mar ni, kot da ne sveti
več sonce levo spodnjemu v dvojici,
kot da bi mož ne jenjal še živeti.”
(Dante, *Vice*, V, 4–6)

O tem gl. tudi v knjigi:
Roberto Casati,
Shadows (2004),
str. 161–63.

Sence vstalih od mrtvih

Luca Signorelli, *Vstajenje mrtvih* (izrez),
freska v kapeli sv. Brizia, Duomo v Orvietu, ok. 1500

“Sidrne sence” kažejo na *resničnost* imaginarnega prostora

Mozaiki v mavzoleju kraljice Galle Placidije v Ravenni, 5.–6. st.

Od daleč sence, od blizu duše

Ary Scheffer (1835): Dante and Virgil srečata senci nesrečnih ljubimcev Francesce de Rimini in Paola Malatesta v drugem krogu *Pekla* (spletni vir)

Beatricina “nadzemska lepota”

“Kot zaslepi oko nam sonce žgoče,
tak mi podoba sladkega nasmeha
zmrví duha, ko spomniti se hoče.

Odkar nje lice mi bilo uteha
je prvič, pa do tega zdaj pogleda,
pri slavi njé požel sem kaj uspeha,
zdaj čutim pa, da peša mi beseda,
ko nje nadzemsko vam lepoto slika,
kot pesniku, ki konec svoj zagleda.”

(Dante, *Raj*, XXX, 25–33)

William Blake

zgoraj: Dante se zateče k Beatrice pred zvermi pekla

spodaj: Dante in Beatrice “v Ozvezdju dvojčkov in Sferi ognja”, akvarel, ok. 1800 (spletni vir)

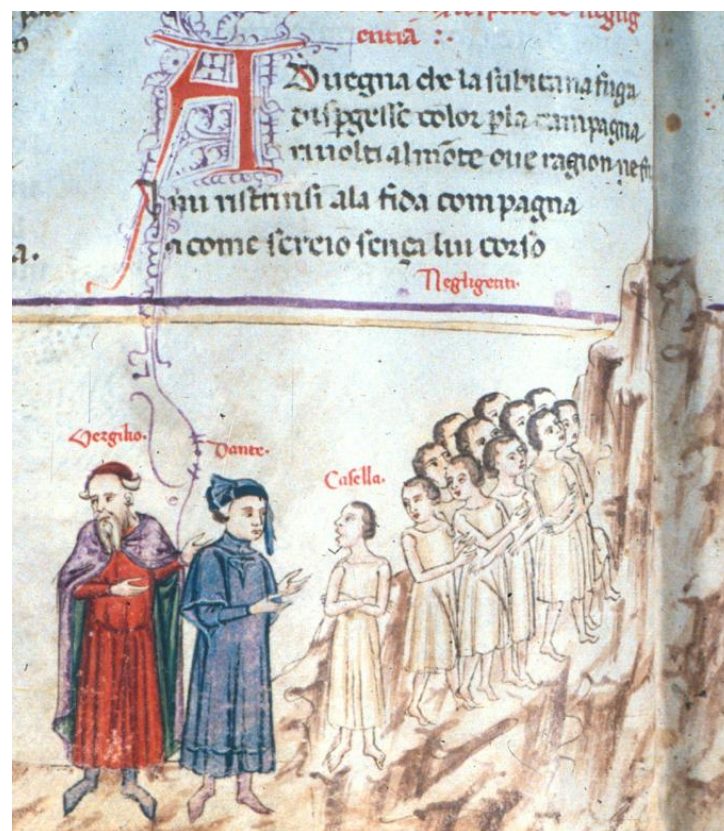
Dante želi objeti svetlo senco/dušo svojega prijatelja

“O prazne sence, za oči slepila!
Trikrat sem dlan ovil ji krog ramena,
trikrat nazaj se prazna je vrnila.”
(*Vice*, II, 79–81)

V Dantejevem svetu so sence, temne in svetle, onstranske ponovitve človeških *telesnih* obličij in postav, “podobe teles” na snovno šibkejši ravni, oslabitve njihove nekdanje *žive* resničnosti.

Seveda se v blaženih dušah pri vzponu v nebeške sfere hkrati z ugašanjem telesne forme dogaja odrešilna preobrazba v duha.

Toda zdi se, da njihova posamičnost, posebnost, osebnost, vendarle ostaja vezana na telo, četudi v njegovi “senčni repliki”. Dantejeve sence so navsezadnje *sence teles*.

Dante je dvignil roke, da bi objel svojega dragega prijatelja Casella, pesnika in skladatelja iz Firenc, ki je umrl leta 1300 (ilustracija v *Božanski komediji* iz 14. st.).

Nebeška roža s sveto Trojico in angeli

Giovanni di Paolo: *Dante in Beatrice pred Nebeško Rožo*,
iluminiran rokopis, ok. 1450, Britanski muzej, London.

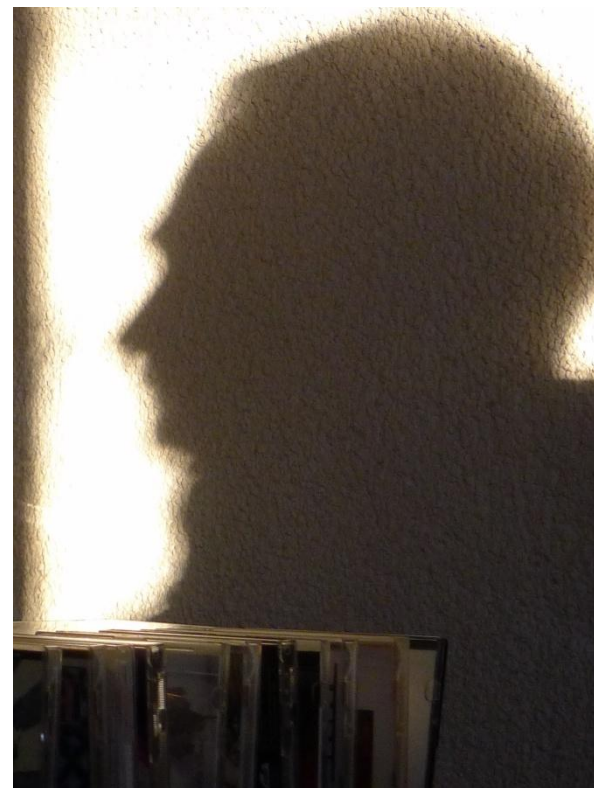
“O trojna Luč, ki v svitu ene zarje
jim svetiš pred očmi in si jim hrana,
ozri tja doli v naše se viharje!”
(Dante, *Raj*, XXXI, 28–30)

Leonardova meta-fizična umbrologija

- “Kakšna je bila prva slika?”
(*Traktat o slikarstvu*, § 126):
- “Prva slika je bila iz ene same linije, obdajajoče senco človeka, ki jo je sonce delalo na zidovih.”
(prev. T. Jurca & M. Žlender, 2005, str. 77)

Leonardo je gotovo poznal, neposredno ali posredno, slavno delo Plinija St. *Naravoslovje* (1. st.), v katerem je rimski polihistor zapisal, da se Grki strinjajo glede tega, da slikarstvo izvira iz “risanja črte ob človeški senci”, najprej na zidu, potem na papirju.
(Gl. Plinij, 35, 15).

Več o legendi o izvoru slikarstva (in kiparstva) glej v knjigi:

Victor I. Stoichita,
Brève histoire de l'ombre,
2000, str. 11–20 idr.

Leonardov *sfumato*, zabris “drugotnih” senc

Traktat o slikarstvu, fragment § 84 z naslovom “O kvaliteti svetlobe za slikanje naravnih ali namišljenih reliefov”:

- “Slikarji najbolj kritizirajo svetlobo, ki jo preveč očitno sekajo sence. Da bi se torej izognil tej nevšečnosti, kadar rišeš telesa na prostem, figure ne boš osvetlil s soncem, temveč boš med njim in figuro naslikal nekaj megle ali prosojnih oblakov. Ker sonce figure ne bo osvetljevalo neposredno, ne bodo jasno očrtani ne obrisi senc ne obrisi svetlobe.” (Slov. prev. str. 62.)
- § 572: “Drugotna senca v celoti izgine, ko telesa osvetli vseprisotna svetloba” (*ibid.*, 258).

O tem več v eseju:

Ernst H. Gombrich

Shadows.

The depiction of cast shadows in Western art

The National Gallery, London, 1995

Leonardo da Vinci,

Devica Marija z Detetom

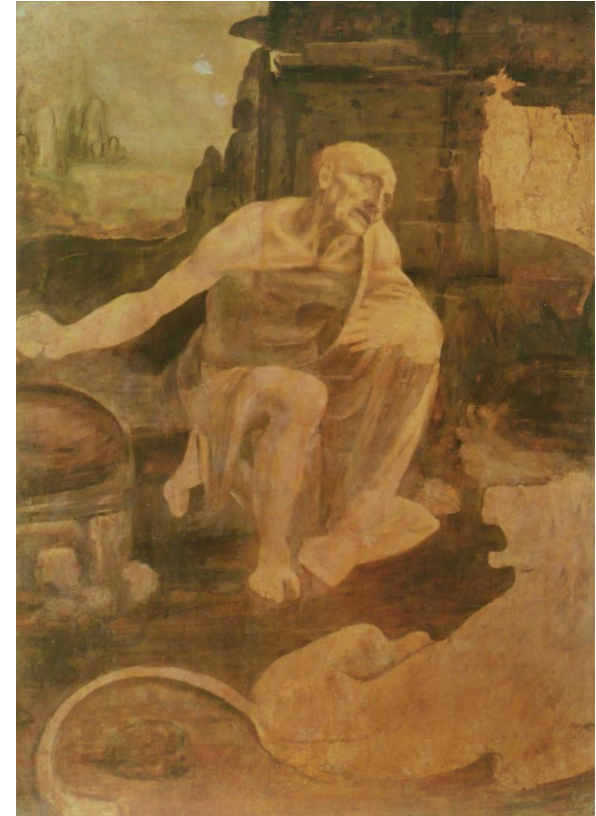
in sv. Ano,

ok. 1508, Louvre, Paris,
pred in po restavraciji leta 2012

Pomenska dvojnost Leonardove umbrologije

Traktat o slikarstvu, fragment § 535 z naslovom
“Kako nastane senca”:

- “Senca nastane iz dveh stvari, ki se razlikujeta druga od druge in od katerih je ena telesna in druga duhovna. Telesna stvar je telo, ki meče senco, duhovna je svetloba. Senca tako nastane zaradi svetlobe in telesa.” (Slov. prev. str. 245.)
- § 537: “Senca ima večjo moč kot svetloba, saj telesa prikrajša za luč in jim to popolnoma vzame, luč pa ne more nikoli povsem izriniti sence s teles, ki so po naravi gosta.” (*Ibid.*, str. 246.)

Leonardo da Vinci,
Sv. Hieronim,
ok. 1482, Vatikanski muzej, Rim

Senca kot najbolj očiten dokaz resničnosti videnega

Plate 10 Workshop of Robert Campin, *The Virgin and Child in an Interior* (detail), c.1435. Oil on oak, painted surface 18.7 x 11.6 cm. London, National Gallery.

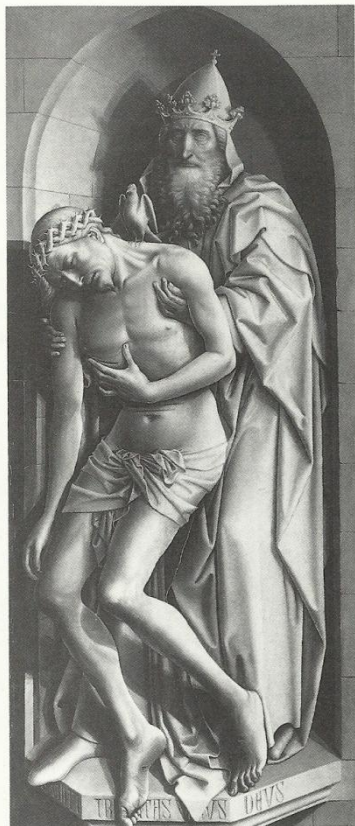

Plate 11 Attributed to Campin, *The Trinity*, 1427-32. Grisaille. Frankfurt, Städelches Kunstinstitut.

Gombrich: "... tisto, kar meče senco, mora biti resnično" (op. cit., str. 17).

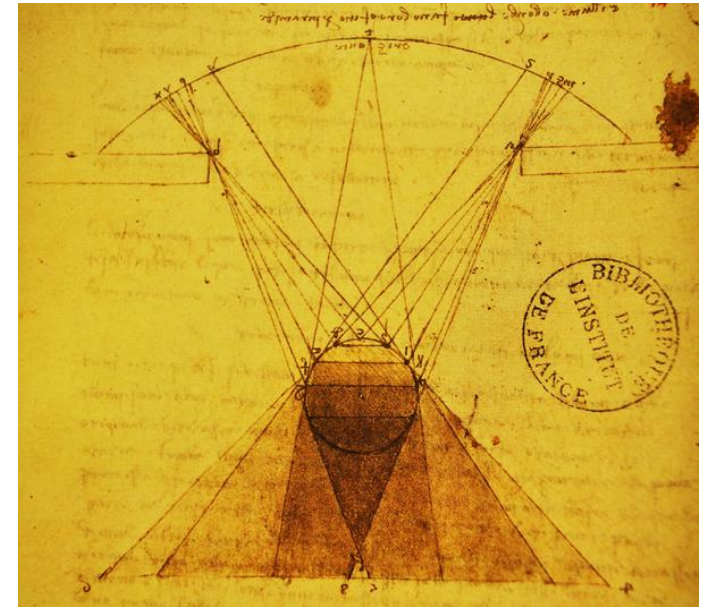

Levo: detajl s slike *Devica z Detetom* iz delavnice Roberta Campina in *Sveta Trojica* (tj. slika!), pripisana istemu avtorju (sredina 15. st.); zgoraj: Caravaggio, *Večerja v Emavsu*, 1601, olje na platnu, Narodna galerija, London (obe sliki sta citirani iz Gombrichove knjige *Shadows ...*).

Novoveška znanost o sencah kot panoga optike

Leonardovo dvojno razlikovanje senc:
enostavne/sestavljene in
prvotne/drugotne sence (*Traktat*, § 541):

- “Poznamo dve vrsti senc. Prva se imenuje enostavna, druga pa sestavljena senca. Enostavna senca tista, ki izvira samo iz enega telesa in ene luči, sestavljeno pa povzroči več luči na enem ali na več telesih. Enostavna senca se deli na dva dela oziroma na prvotno in drugotno senco. Prvotna je tista, ki jo vidimo na površini telesa, ki meče senco, drugotna pa ona, ki potuje po zraku od omenjenega telesa; če naleti na oviro, se na tem mestu ustavi, in tja pade tudi njena osnovna oblika [silhueta]. Podobno bi lahko opisali sestavljene sence.” (Slov. prev. str. 247.)

Leonardo da Vinci (ok. 1492):
risba osvetljene sfere, ki kaže
stopnjevanje *prvotnih*
ali nasebnih (“oblikujočih”)
in *drugotnih* ali odsebnih
 (“vrženih”) senc oz. *penumbre*.

Več o optiki senc z analitičnega in kognitivnega vidika gl. v knjigi:
Roy Sorensen: *Seeing Dark Things. The Philosophy of Shadows*,
Oxford University Press, 2008.

Senčni “žarki”?

Leonardo zapiše (*Traktat*, § 549), da se prvotna in drugotna senca razlikujeta po tem, “da prvotna senca sama obarva telo, ki ga pokriva, drugotna senca pa se razprši po zraku, skozi katerega prodira” (*ibid.*, str. 250), in – kot zremo v § 584 – jo je “moč videti v meglenem ali prašnem zraku” (*ibid.*, 262).

Roberto Casati: *Scoperta dell'ombra* (*Odkrivanje sence*, 2000, v angl. prev.: *Shadows, unlocking their secrets, from Plato to our time*, 2004);

Casati ugotavlja, da je “najbolj nenavaden sestavni del Leonardove teorije [o sencah] misel, da je senca sama aktivna – da oddaja žarke kot svetloba, imenovane *senčni žarki*” (str. 168).

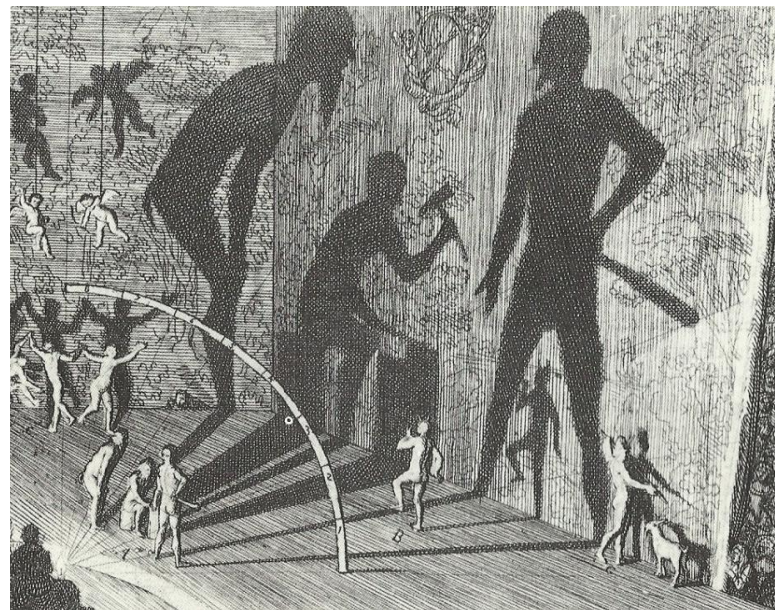

Spodaj: hibridni sončni mrk
v Afriki 3.11.2013
(foto: Carol Ann Ciocco),
obe sliki sta s spleta.

“Kaj svetilka vidi – in česa ne vidi?”

Roberto Casati v knjigi *Sence* pravi, da je že Leonardo vedel, da “kar zadeva perspektivo, se izvor luči ne razlikuje od očesa [... saj] je vizualni žarek podoben senčnemu žarku glede hitrosti in stekajočih se črt” (angl. prev. str. 172).

- “To je močna analogija,” nadaljuje, kajti: “Tam, kamor svetloba ne more videti, je senca. Res, senca je natanko to, česar izvor svetlobe ne more videti. Svetilka vidi samo stvari, ki jih osvetljuje; predmeti v senci so zadaj za osvetljenimi predmeti, ki zastirajo senco s perspektive svetilke. In iz istega razloga tedaj, ko raziskujemo senco, odkrivamo profil stvari z gledišča svetilke. [...] Senca nam omogoča, da vidimo z gledišča, ki je drugo od našega, pri tem pa nam ni treba niti vstati s stola.”
(*Ibid.*, 172–73.)

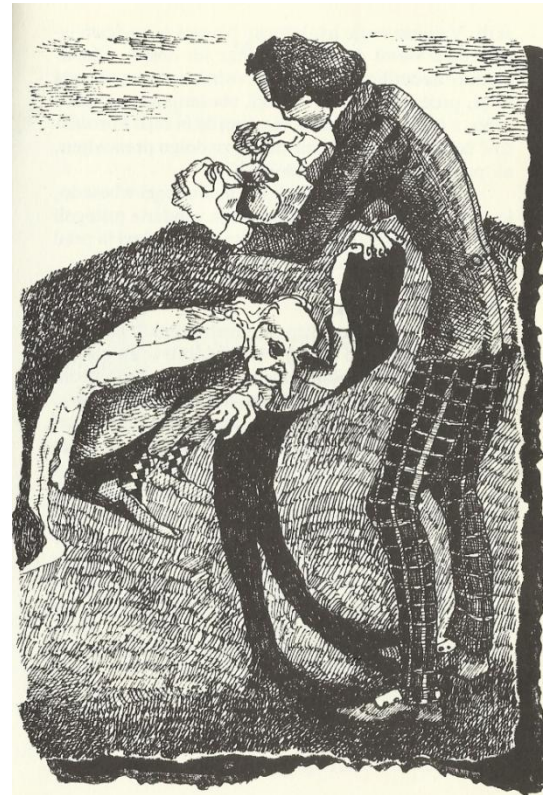

Samuel van Hoogstraten,
Teater senc, 1678

... ob tem pa ne pozabimo na neko drugo, temeljno meta-fizično analogijo: na platonsko analogijo med **očesom** (spoznanjem) in **lučjo** (Soncem, Dobrim) ...

Nesrečni Človek brez sence

Adelbert von Chamisso: Čudovita zgodba Petra Schlemihla (1814)
prevedla Gitica Jakopin, ilustrirala Alenka Vogelnic (MK, 1986).

Levo: Georg Cruikshank, *Sivi mož se polasti sence Petra Schlemihla* (1827);
desno: isti prizor, ilustracija Alenke Vogelnic.

Hvala za vašo pozornost!